

Дар'я Костриця
студентка історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО НА ЖИТОМИРЩИНІ (XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Відродження української державності зумовлює й зацікавленість до ролі церкви в культурному житті суспільства, до взаємозв'язків національного та релігійно-культурного аспектів. Ось вже 420 років прикладом таких взаємозв'язків є Українська греко-католицька церква. Проте, не дивлячись на те, що дослідженню даної проблеми останнім часом присвячують чимало праць, але фактично поза увагою істориків залишається культурно-освітня діяльність найдавнішого монашого чину на українських землях – Святого Василя Великого (ЧСВВ), а ще менше проведено досліджень його діяльності на території Житомирського краю.

Мета цієї публікації полягає у висвітленні культурної освітньої діяльності ЧСВВ на території Житомирського краю у XVIII – першій половині XIX ст. Вказану мету конкретизують такі завдання: опрацювати історіографічну базу дослідження; визначити появу перших василіанських монастирів та їх культурно-освітню діяльність на території Житомирщини у XVIII – першій половині XIX ст.;

проаналізувати причини згорання культурно-освітньої діяльності ЧСВВ на території Житомирщини.

Історіографічні дослідження культурно-освітньої діяльності Чину Святого Василя Великого на Житомирщині в XVIII – першій половині XIX ст. представлені відносно невеликою кількістю краєзнавчих досліджень, серед них стаття С. Жилюка та М. Костриці «Любарський Свято-Георгієвський монастир» [3]. Це дає змогу припустити, що доволі мало опрацьовано джерел, а відповідно роботу над їх дослідженням та отриманням нової інформації варто продовжувати. Проте, є низка праць присвячених культурно-освітній діяльності ЧСВВ на території Правобережної України в XVIII – першій половині XIX ст., де подано відомості й про Житомирщину. До таких досліджень відносяться: М. Саламаха «Василіанські монастирі як осередки релігійної ідентичності українців (остання чверть XVIII ст. – 30-ті роки XIX ст.)», В. Лось «Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.)» [4; 7].

Уніатська церква на території Житомирщини у XVIII ст. – на початку XIX ст. відіграє в культурному розвитку важливе значення (поряд із католицькою). Чин Святого Василя Великого, як провідний орден греко-католицької церкви, розпочинає свою культурно-освітню діяльність на Житомирщині в середині XVIII ст. .

Першим осередком василіан на території нашого краю стало місто Любар та його Свято-Георгієвський чоловічий монастир. Він був заснований князем Любомирським в 1666 р. і одразу заселений ченцями з Полонського Успенського монастиря. В 1740 р. монастир перейшов в унію, через 13 років право на його землю офіційно передано василіанами і підтверджено грамотою князя Францішка Фердинанда Любомирського (1753 р.) [3].

Василіани зуміли розбудувати монастир. Зокрема, у 1756 р. була зведена дерев'яна церква, а в 1775 р. збудовано кам'яну. Василіани організували при монастирі шестикласну школу. В ній навчалось близько 500 учнів, що, варто відмітити, робило її одним з найбільших початкових закладів Правобережної України. Також школа мала добре обладнаний фізичний клас, хімічну лабораторію, ботанічний сад, де з учнями проводились практичні заняття. Існувала при школі й бібліотека, в якій налічувалось 1700 томів, а тому під неї було виділено окремий будинок [2, с. 826]. З 1805 р. по 1823 р. василіани Любарського монастиря щороку жертвували на книги по 2000 злотих. Вони виділяли кошти для будівництва бібліотечної зали та фізичного кабінету, в якому налічувалось більше 40 найменувань приладів [4, с. 243]. Разом із традиційними предметами учні вивчали правила етикету (моральне правило), міжнародні політичні відносини, фізику.

Варто порівняти василіанські школи з парафіяльними двокласними школами з дворічним чи чотирьохрічним терміном навчання. В таких закладах освіти до вивчення представляли Закон Божий, церковний спів, церковнослов'янська та російська мови, арифметика та рукоділля для дівчаток, а також додавалось для вивчення географія, малювання, церковна історія. Викладання в православних парафіяльних школах здебільшого здійснювали дяки. Наближеними до василіанських освітніх закладів можна вважати класичні гімназії. Вони мали добру матеріальну базу: забезпечували підручниками, житлом та їжею. Навчання в таких закладах було платним, велось польською мовою [1, с. 443].

У другій половині XVIII ст. в Житомирі та Радомишлі діяли духовні семінарії василіан при яких навчалось рядове греко-католицьке духовенство. Навчання там тривало три роки, охоплювало догматичну і моральну теологію, вивчення Святого письма, історію Церкви, канонічне право, катехізис, вивчення літургії та низки світських предметів [8, с. 56]. Аналогічні семінарії діяли в Холмі, Бучачі, Умані та ряді інших міст.

Розгорнули культурно-освітню діяльність василіани і в Овручі [5]. Варто відмітити, що точної дати коли тут з'яляється осередок ЧСВВ не встановлено. Відомо, що від 1685 р. освітою в місті опікувались єзуїти. Тоді було побудовано єзуїтський колегіум, який в своєму комплексі мав невеликий костьол, помешкання, школу, студентський

гуртожиток (тоді він називався – конвікт). В 1740 р. було затверджено статут колегіуму. Проте ліквідація ордену єзуїтів в 1773 р. та, як наслідок, передача його володінь уніатам, поширили на території Овруча вплив Чину Святого Василя Великого [6]. Їм був переданий в опіку монастир, на території якого була організована світська школа. Вона нічим не відрізнялась від Любарської василіанської школи, окрім матеріального стану приміщень, адже всі шкільні будинки були дерев'яними, а тому часто страждали від пожеж. Слід відмітити той факт, що овруцькі василіани за власний кошт закупували фізичні інструменти в Парижі [7, с. 52]. Вже в 1796 р., після входження цих земель до складу Російської імперії, Овруцькому василіанському монастирю було підпорядковане новостворене трикласне повітове училище, в якому навчатись зголосилось 150 дітей.

Варто згадати, що василіани організували і друкарство на Житомирщині. Але його масштабність поступалася іншим друкарням ЧСВВ. Так, друкарня при Овруцькому монастирі підпорядковувалась друкарні в Почаєві. В ній видавались різного роду брошури, підручники тощо.

На початку ХІХ ст. опіку над освітніми закладами Правобережної України взяв граф Тадеуш Чацький. Він намагався розширити мережу василіанських шкіл, кількість яких й так була значною. Проте графу вдалось відкрити лише школу кармелітів в Бердичеві. Граф не пішов на поступки російській владі, яка

прагнула створити по одній гімназії в губернських центрах. Чацьким було запроваджено ієрархію освітніх закладів, що відображала соціально-ідеологічний національний вибір. Відповідно враховувався релігійний критерій. Загалом граф Тадеуш Чацький намагався залучити до розвитку освітніх закладів, в тому числі василіанських, населення: організувати добровільний збір. Здобутки освіти ЧСВВ з Житомирського краю, разом з іншим освітнім надбанням, мали увійти до складу єдиної Волинської гімназії.

Таким чином, культурно-освітня діяльність Чину Святого Василя Великого на Житомирщині на початок ХІХ ст. була представлена рядом шкільних закладів, які мали широку матеріальну базу і займали провідні позиції серед навчальних закладів на території українських земель. Проте, вже тоді стали помітними негативні тенденції, що були зумовлені російською великодержавницькою політикою, яка не допускала розширення мережі освітніх закладів василіан [9, ст. 175]. Освіта, що надавалась василіанами, мала стати подібною до православної.

У 1827 р. виходить імператорський наказ який стосувався мережі уніатських навчальних закладів. Тоді в кожній єпархії мала бути семінарія й початкове училище. Василіанські монастирі зобов'язувались заснувати 13 училищ і утримувати за власний кошт від 10 до 20 дітей бідних священнослужителів. Був наданий перелік дисциплін: слов'янська мова, церковний спів, богослужбові обряди й предмети,

необхідні для подальшого навчання в семінаріях. Кращих вихованців греко-уніатських семінарій мали відправляти в Московську чи Санкт-Петербурзьку Духовні академії. Відповідно, можна припустити, що таким чином імперська влада хотіла показати свою лояльність до уніатів, але насправді впроваджуючи таку політику намагалась асимілювати їх із православ'ям.

Участь василіан у польському Листопадовому повстанні 1830–1831 рр., посилила імперську політику спрямовану на ліквідацію першості чину в освітній сфері. Підтримка повсталих послугувала причиною, після якої імператор видав указ, за яким ліквідовувався Овруцький василіанський та Любарський василіанський монастирі, а відповідно знищувались здобутки їх культурно-освітньої діяльності.

Таким чином, культурно-освітня діяльність Чину Святого Василя Великого на Житомирщині в XVIII – першій половині XIX ст. охопила ряд напрямів: від освіти до друкарства. Розгорнувши свою діяльність ще в першій половині XVIII ст., василіани зуміли до кінця століття зайняти міцні позиції в сфері розбудови освітніх закладів, серед яких виділялась шестикласна школа при Любарському монастирі. Проте, з початком XIX ст., як зазначалось вище, після входження Правобережної України до складу Російської імперії, імперський уряд розгорнув поступову політику асиміляції здобутків та діяльності уніатської церкви.

На останок, відмітимо, що культурно-освітня діяльність ЧСВВ в XVIII – першій половині XIX ст. є невід’ємною частиною історії розвитку нашого краю, а отже потребує дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дзюба О.М. Парафіяльні школи на Лівобережній, Слобідській та Правобережній Україні / О.М. Дзюба // Історія Української культури : Українська культура другої половини XVII-XVIII століть. У п’яти томах. – Т. 3. – Київ : Наукова думка, 2003. – С. 443–447.
2. Дзюба О.М. Бібліотеки України / О. М. Дзюба, В. Я. Фрис // Історія Української культури: Українська культура другої половини XVII-XVIII століть. У п’яти томах. – Т. 3. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 814–833.
3. Жилюк С. Любарський Свято-Георгієвський монастир / С. Жилюк, М. Костриця – Режим доступу :
http://dekanat.at.ua/publ/ljubarskij_svjato_georgievskij_monastir/1-1-0-4.
4. Лось В. Освітня та видавнича діяльність Греко-Католицької Церкви (Правобережна Україна першої третини XIX ст.) / В. Лось // Велика Волинь. – Житомир, 2004. – С. 240–247.
5. Ярмошик І. Преображенський собор в Овручі / І. Ярмошик // Велика Волинь: минуле і сучасне. Тези регіональної наукової конференції 14-16 листопада, 1991 року.- Рівне, 1991. – С.19 –21.

6. Павлюк В. В. Римо-католицька церква в суспільному житті Правобережної України кінця XVIII – першої третини XIX ст./ В. Павлюк [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://eprints.oa.edu.ua/1039/1/Istor_religiezn_Vyp_4.pdf.
7. Святенко А. Греко-Католицька і Римо-Католицька церкви в освітянській політиці самодержавства на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / А. Святенко // Київська старовина. – 2009. – № 5-6. – С. 48–60.
8. Саламаха М.П. Василіанські монастирі як осередки релігійної ідентичності українців (остання чверть XVIII ст. – 30-ті роки XIX ст.). / М. П. Саламаха // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2013. – № 21. – С. 16–21.
9. Саламаха М. П. Освітня діяльність Чину Св. Василя Великого на Правобережній Україні кінця XVIII – першої третини XIX ст. / М. П. Саламаха // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип. 4. – С. 170–180.
10. Саламаха М. П. Освітня діяльність Чину Св. Василя Великого на Правобережній Україні кінця XVIII – першої третини XIX ст. / М. П. Саламаха // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія: Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип. 4. – С. 170–180.